

HET KROMME-RIJNGEBIED

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE KRING 'TUSSEN RIJN EN LEK'

- > Geboorte van een bejaardentehuis
- > Herdruk Utrechtse provinciekaart
- > Bevolking van Houten 1818-1857

HISTORISCHE KRING TUSSEN RIJN EN LEK

2019 | 53 | NR 2

Herdruk Utrechtse provinciekaart

Zoek de verschillen

Van de Utrechtse provinciekaart uit 1850 verscheen twaalf jaar later een tweede druk. Hierop waren fouten verbeterd en ontwikkelingen die zich in de tussenliggende periode hadden voltrokken, zichtbaar gemaakt. De herdruk bevat zelfs een vooruitblik naar wat in de jaren na het verschijnen van de kaart verwezenlijkt zou worden.

Rond het midden van de negentiende eeuw gaf het provinciebestuur van Utrecht de aanzet tot het vervaardigen van een nieuwe topografische kaart van de provincie.¹ De kaart, die bestaat uit vier bladen, verscheen in 1850 en geeft onder andere inzicht in de ligging en de namen van plaatsen, gehuchten, buurtschappen, polders, wegen, rivieren, vaarten, buitenplaatsen en andere markante gebouwen. Zo kunnen we ons een beeld vormen van de situatie in die tijd in onze regio. Het Kromme-Rijngebied is weergegeven op de kaartbladen III (Zuidwest-Utrecht) en IV (Zuidoost-Utrecht).

Herdruk

Kennelijk voorzag de kaart in een behoefte: reeds na zes jaar was hij geheel uitverkocht. Daarom besloot het provinciebestuur in 1856 tot een tweede, verbeterde en herziene druk.² In een rapport van de Hoofdingenieur van de Waterstaat uit dat jaar werden de correcties en aanvullingen vermeld die hij noodzakelijk achtte als het tot zo'n uitgave zou komen. Het rapport bevatte voor onze regio slechts drie verbeteringsuggesties. De in 1848 aangelegde straatweg van Leersum naar Overlangbroek ontbrak nog. Ook moest het in die weg aanwezige tolhek worden aangeduid. Verder was de weg van Doorn naar Neerlangbroek nog niet

gemarkeerd als verharde weg (macadamweg of grintweg).

De burgemeesters

Om eventuele overige fouten en onzorgvuldigheden te kunnen corrigeren, omissies te kunnen herstellen en wijzigingen in de situatie te kunnen meenemen, werd in 1856 de hulp ingeroepen van de burgemeesters van alle Utrechtse gemeenten. Hen werd verzocht de informatie op de kaart nauwkeurig na te lopen en eventuele verbeteringsuggesties door te geven. Ook de toenmalige burgemeesters van de twaalf gemeenten in het Kromme-Rijngebied ontvingen zo'n aanschrijving. Dat waren er overigens niet zo veel. Burgemeester I.J.J.H. de Kock van Bunnik bekleedde die functie namelijk ook voor Rhijnauwen, Odijk en Werkhoven. Zijn collega S. van Raven van Houten was tevens burgervader van Oudwulven en Schonauwen. Ambtsgenoot J.J. Groeneveldt bestierde Schalkwijk en Tull en 't Waal. Verder was H.J. van Bennekom burgemeester van zowel Cothen als Langbroek. Alleen C. Fock bezette slechts een burgemeesterspost, namelijk die van Wijk bij Duurstede.

De meeste respondenten uit de regio lieten weten dat de kaart uit 1850 wat hen betrof ongewijzigd kon worden herdrukt. Alleen burgemeesters De Kock en Van Raven kwamen respectievelijk namens Werkhoven en Houten met verbeteringsuggesties.

In Werkhoven waren de Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder verkeerd aangeduid (figuren 1 en 2). In Houten waren er problemen met de aanduidingen Oudwulverbroek wetering, Wayense wetering (figuren 3 en 4), Wayense dijk en Geersloot. Ook was er nog een zandweg ingetekend die inmiddels niet meer bestond.

Tweede druk

In de loop van 1857 beschikte de provincie over alle door Utrechtse gemeentebesturen ingezon-

* **Kees Floor** (1947) werkte als meteoroloog bij het KNMI in De Bilt. Hij schreef talrijke artikelen voor de Volkskrant, diverse weerbladen en periodieken van historische verenigingen.

Figuur 1. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad IV. De Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder bij Werkhoven zijn volgens de burgemeester van die gemeente onjuist weergegeven

den verbeteringsuggesties en aanvullingen voor de provinciekaart; een hele waslijst. Het aantal correcties en mutaties was zo groot dat het provinciebestuur besloot de kaart geheel opnieuw te laten tekenen en graveren. Samensteller en tekenaar A.A. Nunnink, die de kosten van zijn bijdrage aan de tweede druk aanvankelijk had begroot op honderd gulden, moest gezien de vele correcties zijn offerte bijstellen naar 150 tot 175 gulden. Het opnieuw in koper graveren van de kaart kostte 3000 gulden; als het slechts om enkele kleine wijzigingen was gegaan, zou een bedrag van 300 tot 350 gulden hebben volstaan. De gehele, ook nu weer uit vier bladen bestaande kaart moest klaar zijn binnen drie jaar na het afleveren van het eerste blad.

In 1862 was de klus

Figuur 2. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad IV (vergelijk figuur 1). De posities van de Lubberslootsche polder en de Vlowijker polder bij Werkhoven zijn gecorrigeerd. De gemeenteaanduiding Sterkenburg (ST midden-rechts), die nog te zien was op figuur 1, is na de fusie met Driebergen komen te vervallen

Figuur 3. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad III. De Oudwulverbroek Wetering is volgens de burgemeester van Houten ten onrechte aangeduid als Waayense Wetering

Figuur 4. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad III. De Oudwulverbroek wetering en de Waayense Wetering zijn nu correct weergegeven. De vier Lunetten op de Houtense vlakte zijn op deze kaart veel nadrukkelijker afgebeeld dan op de oorspronkelijke kaart van 1850 (figuur 3). Verder zien we nu vanaf de Lunetten de spoorlijn naar 's-Hertogenbosch. De gemeenteaanduiding Rhijnauwen, die nog vermeld was op figuur 3, is na de fusie met Bunnik komen te vervallen

geklaard; er waren 250 kaarten gedrukt.³ Het resultaat⁴ laat zien in welke mate de Hoofdingenieur van de Waterstaat en de burgemeesters hebben bijgedragen aan het eindresultaat.

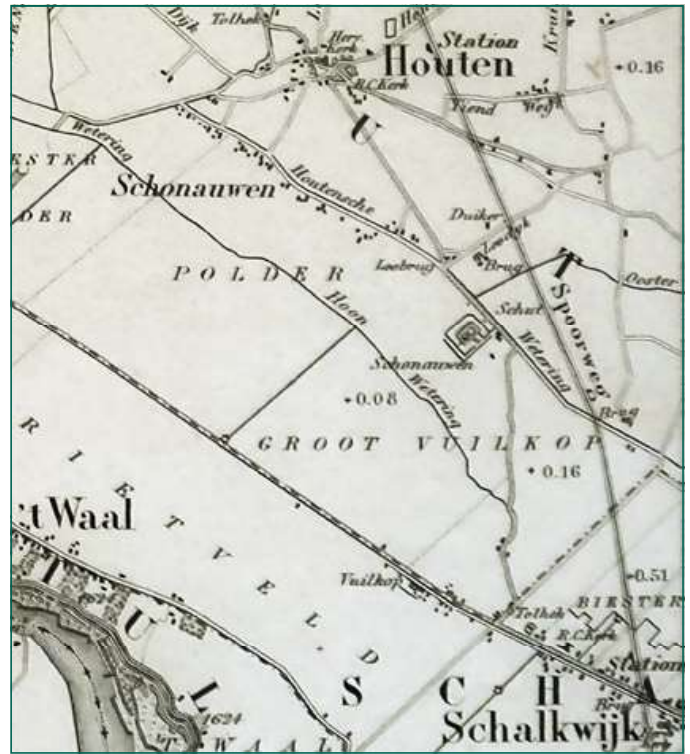
Het resultaat

Dat de suggesties van de voor de uitgave van de kaart verantwoordelijke Hoofdingenieur alle verwerkt zouden worden, hoeft geen verwondering te wekken. De wegen en het tolhek werden op de nieuwe kaart opgenomen (niet afgebeeld). Ook de wensen van de beide burgemeesters werden merendeels gehonoreerd, wat overigens niet vanzelfsprekend was; van veel opmerkingen van collega-burgemeesters was op de herdruk namelijk weinig of niets terug te vinden. De posities van de polders bij Werkhoven zijn gecorrigeerd (vergelijk figuur 1 met figuur 2), evenals de onjuiste aanduidingen waarop de burgemeester van Houten gewezen had (vergelijk figuur 3 met figuur 4).

Het aantal verschillen tussen de oorspronkelijke uitgave en de tweede druk is echter groter dan je op grond van het voorgaande zou verwachten. Kennelijk is er meer informatie verzameld om tot een zo accuraat en actueel mogelijke herdruk te komen. Zo zijn op blad III (Zuidwest-Utrecht) van de vernieuwde kaart uit 1862 (figuur 4) de vier Lunetten op de Houtense vlakte veel nadrukkelijker afgebeeld dan op de eerdere kaart (figuur 3). Het fort bij Vechten en fort 't Hemeltje ontbreken nog (figuur 4); ze werden later aangelegd, namelijk in 1867 respectievelijk 1877.

Samenvoeging van gemeenten

Een andere tussentijdse verandering heeft betrekking op de gemeentegrenzen. In 1857 ging een groot aantal kleine gemeenten in de provincies Utrecht en Noord-Holland op in een grotere buurgemeente. Zo werden de gemeenten Oud-Wulven en Schonauwen toegevoegd aan Houten, ging de gemeente Rhijnauwen samen met Bunnik en kwam Sterkenburg bij Driebergen. De in hoofdletters aangeduide namen van de opgeheven gemeenten (ST van Sterkenburg op figuren 1 en 2, Rhijnauwen en Oudwulven op figuren 3 en 4 en Schonauwen op figuren 5 en 6) moesten op de herdruk dus komen te vervallen. Datzelfde geldt voor de grenzen (streep-puntlijnen) tussen de fusiegemeenten. Zo ontbreken op figuur 6 uit 1862

Figuur 5. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht uit 1850, blad III

Figuur 6. Uitsnede uit de Kaart van de Provincie Utrecht, herdruk 1862, blad III. De kaart toont onder andere de spoorlijn naar 's-Hertogenbosch met de stations Houten en Schalkwijk, die op figuur 5 nog ontbraken. De gemeenteaanduiding Schonauwen, die nog te zien was op figuur 5, is na de fusie met Houten komen te vervallen

dus de grenzen van Houten met Schonauwen (langs de Houtense Wetering) en met Oud-Wulven en die van Schonauwen met Oud-Wulven; op figuur 5 uit 1850 waren die nog wel ingetekend.

Vooruitblik

In 1845 kwam het spoortraject van Utrecht naar Arnhem gereed. De spoorlijn kon dus al worden opgenomen in de uitgave van 1850 (figuur 3). Aanvankelijk moest Bunnik het zon-

der station stellen; de eerste trein stopte er pas in 1884. Zo ver kon men natuurlijk nog niet vooruit kijken. Wel kon men de komst van de spoorlijn van Utrecht naar 's-Hertogenbosch en de bouw van de stations Houten en Schalkwijk al zien aankomen.⁵ Het eerste deel van de lijn kwam gereed in 1868; de stations werden datzelfde jaar in gebruik genomen. De plannen waren bij de uitgave van de provinciekaart van 1862 kennelijk al in een voldoende ver gevorderd stadium om het spoor en de genoemde stations op de kaart te kunnen zetten.

Noten

1 Kaart van de Provincie Utrecht, vervaardigd op last van: de Edel Groot Achtbare Heeren Staten van dat gewest, en onder toezicht van J.H. Kips, voormalig Ingenieur Verificateur van het Kadaster des Rijks en van de Provincie Utrecht. Zamengesteld en geteekend door A.A. Nunnink. Vier bladen, 1850. Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht,

LeW_5D3_17720 (blad III, zuidwest) en LeW_5D3_17723 (blad IV, zuidoost).

2 Het Utrechts Archief, toegangsnr. 79, inv.nr. a. 3661; b. 954; c. 956.

3 Zie besluiten van gedeputeerde Staten van 6 november 1862 No 8 (2b) en 24 december 1862 No 9 (2c).

4 Kaart van de Provincie Utrecht, herziene uitgave, bijgewerkt door G.D. Wijndels de Jongh. vier bladen,

1862. Beeldbank Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, LeW_5D3_17725 (blad III). Het Utrechts Archief, toegangsnr. 80, inv.nrs 32 (blad III) en 33 (blad IV).

5 Magdelyns, F.: '150 jaar Staatslijn H', *Tussen Rijn en Lek*, 52 (3), september 2018, 14-41.